

۴- کارنامه دو ساله آستان قدس رضوی. مشهد، آستان قدس رضوی [بی تا]. ۹۶ ص. مصور. رنگی.

اثر تاریخ نشر ندارد. در صورتیکه برای چنین نشریه‌ای تاریخ نشر ضروری است زیرا خوانندگان باید بدانند که کارهای انجام شده در چه سالهائی صورت گرفته است.

۵- ووستنفلد، فردیناند [و] ادوارد ماہلر. تقویم تطبیقی هزار و پانصد ساله هجری قمری و میلادی با راهنمای تبدیل تاریخ هجری شمسی به میلادی و بالعکس. مقدمه و تجدید نظر از حکیم‌الدین قریشی. تهران، فرهنگسرای نیوران، ۱۳۶۰. پنجاه و دو + ۳۰۸ ص. ۱۳۰۰ ریال. در شماره گذشته نشر دانش مطلبی در باب این کتاب آمده بود.

فلسفه و اخلاق

۶- ابن سینا، حسین بن عبدالله. رسائل ابن سینا چاپ دوم. ترجمه ضیاء‌الدین قری. تهران، مرکزی. ۱۳۶۰. یز + ۲۶۲ ص.

چاپ نخستین رسائل ابن سینا در سال ۱۳۱۸ انتشار یافت. این چاپ مقدمه‌ای درباره زندگی و آثار ابن سینا نیز دارد.

۷- برلین، آیزایا. متفکران روس. ترجمه نجف دریابندری. تهران، خوارزمی. ۱۳۶۱. ۴۵۵ ص. ۸۵۵ ریال

این کتاب «گشت و گذار آزادی است در فضای فرهنگی روسیه در نیمه دوم قرن نوزدهم که دوران شکوفایی ادبیات روسی و آن تحولات بسیار شورانگیز اجتماعی در سرزمین روسیه است که زمینه انقلاب را فراهم ساختند. آیزایا برلین در اوایل همین قرن در شهر پتروگراد به دنیا آمد و در جریان انقلاب روسیه، هنگامی که در حدود ده سال داشته با خانواده اش به انگلستان مهاجرت کرده است و در آنجا با ملیت و فرهنگ انگلیسی بار آمده است. زمینه‌های دیگر کار برلین علاوه بر ادبیات روسی، فلسفه سیاسی و تاریخ اندیشه‌هاست. کار برلین بیشتر شرح و انتقاد فلسفه بوده است تا بنا کردن یک فلسفه خاص. ولی در هر حال امروز در جهان انگلیسی زبان او را صاحب یکی از قوی‌ترین افهان این عصر و نویسنده یکی از شیواترین نمونه‌های نثر انگلیسی می‌شناسند» (نقل از مقدمه مترجم).

۸- تفتازانی، مسعود بن عمر. ترجمه و تفسیر تهذیب المنطق تفتازانی. چاپ دوم. نگارش حسن ملکشاهی. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۱. ح + ۲۲۹ ص. ۳۰۰ ریال.

۹- رفیعی قزوینی، ابوالحسن. اتحاد عاقل به معقول. مقدمه و تعلیقات حسن حسن زاده آملی. تهران، مرکز انتشارات علمی و فرهنگی. ۱۳۶۱. ۷۲ ص. ۷۰ ریال.

در این رساله نخست آرا و عقاید حکمای متأخر و متقدم در خصوص مبحث اتحاد عاقل به معقول ذکر شده است و سپس تصویر کلی مبحث مورد نظر با توضیحات لازم در اطراف آن همراه با ذکر

کتابهای تازه

ف. ا. فریار

کلیات: کتابشناسی، گزارش، راهنما، تقویم

۱- دالاتی، مهری. کتابنامه حضرت محمد (ص)؛ مجموعه کتابهای فارسی، عربی، انگلیسی، فرانسه و آلمانی. تهران، قلم؛ با همکاری مرکز خدمات کتابداری. ۱۳۶۰. ۱۹۹ ص. ۲۰۰ ریال.

این کتابشناسی در ۵ بخش برحسب زبان (به ترتیب: فارسی، عربی، انگلیسی، فرانسه، آلمانی) تقسیم شده است. فهرست حاضر گزیده‌ای است از کتابهای مهمی که به این ۵ زبان درباره رسول اکرم منتشر شده است. مشخصات کتابشناسی ۸۷۹ کتاب در این کتابشناسی آمده است.

۲- راهنمای وزارت خانه‌ها و سازمان‌ها. تهران، مرکز اسناد و مدارک علمی، ۱۳۶۱. د + ۸۴ ص.

هدف این نشریه تهیه فهرستی از دفترها، مراکزها، مؤسسه‌ها و سازمانهای وابسته به هر وزارتخانه، دانشگاه و سازمان مستقل است. در ضمن با افزودن کد به هر مدخل و موضوعهای متفرقه مانند آئین‌نامه‌ها، سمینارها، قانونها و... از این نشریه در تنظیم بایگانی وزارتخانه‌ها و سازمانها و نیز آرشیو طرحها و انتشارات آنها می‌توان استفاده کرد. تیراژ این اثر ۳۰۰ نسخه است.

۳- فهرست مجلات موجود در کتابخانه آستان قدس رضوی. جلد اول. مشهد، کتابخانه آستان قدس رضوی، ۱۳۶۱. ۴۲۸ ص.

مشخصات ۵۵۲ نشریه فارسی، عربی و لاتین که در کتابخانه آستان قدس موجود است در این فهرست آمده است، نکته جالب توجه این است که از تمامی این نشریه‌ها تنها سه یا چهار مجله است که دوره آنها بطور کامل در کتابخانه آستان قدس موجود است و بقیه نشریه‌ها، هر کدام چندین شماره کسری دارد.

برهان و دلایل عقلی در سه فصل و يك خطابه ادامه می‌یابد.
 ۱۰- صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم (ملاصدرا). عرشیه
 چاپ دوم. تصحیح و ترجمه فارسی غلامحسین آهنی. تهران.
 مولی. ۱۳۶۱. ۲۸۸ ص. ۳۰۰ ریال.

چاپ اول این کتاب در سال ۱۳۴۱ منتشر شده بود. چاپ
 حاضر از روی چاپ اول افست شده است. ترجمه انگلیسی این اثر
 نیز اخیراً منتشر شده است. (رجوع کنید به بخش کتابهای خارجی
 همین شماره).

۱۱- کاسیرر، ارنست. فلسفه و فرهنگ ترجمه بزرگ نادر زاد.
 تهران. مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی؛ مرکز ایرانی
 مطالعه فرهنگها. ۱۳۶۰. پانزده + ۳۶۵ ص. ۴۰۰ ریال.
 کاسیرر (۱۸۷۴-۱۹۴۵) فیلسوف نوکانتی آلمانی و از اعضای
 مکتب ماربورگ است و این اولین کتابی است که از او به زبان
 فارسی ترجمه شده است. کاسیرر سعی می‌کند اساطیر و هنر و دین و
 تمام صورتهای فرهنگی و علوم گوناگون و کلیه معلومات پراکنده
 انسان شناسی و علوم اجتماعی را به حساب آورده آنها را با یکدیگر
 ترکیب کند.

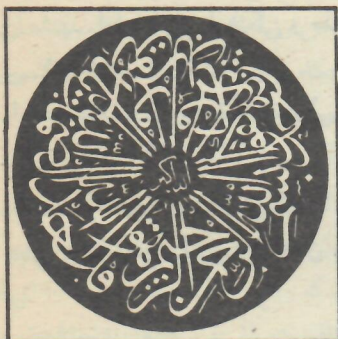
۱۲- مایل هروی، نجیب [مصحح]. اوصاف الاشراف از خواجه
 نصیرالدین طوسی، بانضمام هفت بند حلاج از حکیم اسودی
 و وصایا از عبدالخالق غجدوانی. مشهد، امام. ۱۳۶۱. ۲۹۱
 ص. ۲۵۰ ریال.

اوصاف الاشراف رساله مختصری است به فارسی در بیان
 اخلاق و اوصاف اهل سیر و سلوک و قواعد ایشان. خواجه این کتاب
 را بعد از اخلاق ناصری و در شش باب تألیف کرده است. شیخ
 رکن الدین جرجانی این کتاب را به عربی ترجمه کرده است. این
 کتاب مکرر در تهران، تبریز و هند به چاپ رسیده است.

حکیم اسودی از شعرای متأخر بوده و مشرب عرفانی داشته
 است. اسودی اصول موجود در انسان کامل حلاج را از زبان موم و
 طناب و صغری و... بیان کرده است. کاتب بسیاری از کلمات را
 انداخته و به همین مناسبت وزن و قافیه بعضی از بیتها مختل است.

خواجه عبدالخالق غجدوانی از صوفیان قرن ششم هجری
 است. وی سومین شخصیت سلسله خواجهگان است که بعدها به فرقه
 نقشبندیه معروف شد. پیش از این دو رساله از غجدوانی در جلدهای
 یکم و دوم فرهنگ ایران زمین (سالهای ۱۳۳۲ و ۱۳۳۳) منتشر شده
 بود. در وصایا علاوه بر نکته‌ها و مصطلحات صوفیانه مسائلی در
 اخلاق فردی و اجتماعی، فقهی و مذهبی، آداب غذا خوردن،
 مهمانداری، همسایگی و سفر رفتن آمده است.

۱۳- نصیرالدین طوسی، محمدبن محمد (خواجه نصیر). اخلاق
 محتشمی از امام الحرمین العقل الحادی عشر استاد البشر
 زبدة الحكماء خواجه نصیرالدین ابوجعفر محمدبن محمدبن

حسن طوسی (۵۹۷-۶۷۲). با سه رساله دیگر منسوب به او.
 چاپ دوم. با دیباچه و تصحیح محمد تقی دانش پژوه. تهران،
 دانشگاه تهران. ۱۳۶۱. ۴۸+۳+۳۲+۵۸۸ ص. ۵۴۰ ریال.
 این کتاب اثری است اخلاقی به زبان پارسی. این اثر همسنگ
 اخلاق ناصری است و کتابی است مفصل (دارای ۴۰ باب). شیوه
 مؤلف این است که در هر موضوع اخلاقی که مورد بحث قرار
 می‌دهد، نخست آیه‌های مناسبی از قرآن و سپس احادیث نبوی و
 سخنان مناسب حکما را می‌آورد. از اینرو آراء و گفته‌های حکما و
 بزرگان ایران و یونان در آن بسیار آمده است. اخلاق محتشمی
 نخستین بار در سال ۱۳۳۹ چاپ شده بود. مصحح چند سالی در
 انتظار بدست آوردن نسخه‌ای که رساتر و درست‌تر باشد صبر کرده
 ولی بدان دست نیافته است. بنابراین کتاب بدون تفاوت با چاپ
 نخستین منتشر شده است و تنها نکاتی در مقدمه کتاب بدان افزوده
 شده است.

دین و عرفان

۱۴- ابن بابویه، محمدبن علی، (شیخ صدوق) اعتقادات؛ به
 انضمام حواشی شیخ مفید. تهران، نهضت زنان مسلمان،
 ۱۳۶۱. ب + ۱۵۶ ص. ۱۳۰ ریال.

۱۵- امام خمینی. مناسک حج؛ به ضمیمه مسائلی که اخیراً از
 حضرت امام استفتاء شده و جواب فرموده‌اند. تهران.
 الزهرا. ۱۳۶۱. ۲۰۷ ص. ۱۲۵ ریال.

از این اثر چاپهای دیگری نیز وجود دارد.

۱۶- انصاریان، حسین. مناجات عارفان یاراز و نیاز دردمندان.
 تهران، عرفان، [۱۳۶۱] ۱۰۸ ص. ۳۵۰/۶۵۰ ریال.

۱۷- ایزوتسو، توشی هیکو. خدا و انسان در قرآن: معنی شناسی جهان بینی قرآنی. ترجمه احمد آرام. تهران: انتشار. ۱۳۶۱. ۳۲۲ ص. ۳۵۰ ریال.

در بخش نظر اجمالی همین شماره مطلبی درباره این کتاب آمده است.

۱۸- پایگاه والای امام [رضا] علیه السلام و نقش مؤثرش در رهبری. مشهد. اداره امور فرهنگی و مذهبی آستان قدس رضوی. ۱۴۰۱ هـ. ق. ۴۵ ص.

۱۹. تابنده، احمد. مقدمه‌ای بر دیدگاه تحولی موضوع زن در قرآن. تهران، قلم. ۱۳۶۰. ۱۴۴ ص. ۱۲۰ ریال.

۲۰- حجتی، محمدباقر. چهارده مقاله و گفتار در علوم قرآنی و مسائل دینی و تاریخی و تربیتی. تهران، بنیاد قرآن. ۱۳۶۱. ۳۵۸ ص.

این کتاب چنانکه از نامش برمی آید مجموعه چهارده مقاله یا متن سخنرانی یا بحث کلاس درس از دکتر حجتی است. غالب مباحث این مقالات در علوم قرآنی و مسائل تاریخی و تربیتی است. مندرجات کتاب بدین شرح است. «جهان پیش از نزول قرآن کریم و قبل از بعثت پیامبر گرامی اسلام» (ص). این مقاله نخستین اثر چاپی دکتر حجتی (چاپ اول ۱۳۴۳) است و از کتاب الاسلام فی عصر العلم ترجمه و اقتباس شده است. «قرآن کریم یا انگیزه‌ای برای رواج کتابت و علم»، عبارت از فشرده سخنرانی نویسنده در سمینار کتاب و کتابداری است که در دانشگاه مشهد در اردی بهشت ۱۳۶۰ ایراد شده است «مقدمه‌ای بر تفسیر سوره حمد و تفسیر بسمله»، «تفسیر آیاتی از سوره واقعه از دیدگاه ملاصدرا و مفسران قرآن کریم» درباره اصناف مردم در روز قیامت، «دگرگونی زمین همراه بارخداد روز قیامت (تفسیر آیاتی چند از سوره واقعه)»، «مقام پیشتانان در ایمان به روزستاخیز»، «کیفیت پذیرایی از پیشتانان در ایمان، در بهشت و سرای جاوید سعادت»، «سیمای مؤمن در قرآن و حدیث»، «گذری بر روشهای تفسیری و معرفی تفسیرهای متنوع فارسی در سده دهم و یازدهم هجری»، «نگاهی به حکمت پاره‌ای از مناسک حج»، «معرفی پاره‌ای از اهم کتب کهن تعلیم و تربیت اسلامی»، «علوم و کتب درسی مراکز علمی دینی در سده دهم هجری»، «مراحل اولیه شعور و استعداد دینی کودک»، «پیوندها و امتیازات عقل و شرع، یا رابطه دین و فلسفه و تفاوت میان آن دو».

۲۱- حسینی طهرانی، محمدحسین. مهرتابان؛ یادنامه و مصاحبات تلمیذ و علامه عالم ربانی علامه سیدمحمدحسین طباطبائی تبریزی [بی‌م] باقرالعلوم علیه السلام [۱۳۶۱]. ۳۱۱ ص. ۳۲۰ ریال.

۲۲- حکمت، علی اصغر. امثال قرآن؛ فصلی از تاریخ قرآن کریم. چاپ دوم. تهران، بنیاد قرآن، ۱۳۶۱. و ۳۵۲ ص.

این کتاب در اصل فصلی از کتاب تاریخ قرآن نوشته مرحوم علی اصغر حکمت بوده که آنرا گسترش داده و به حدیث کتاب کامل در آورده است. در مقدمه مفصل کتاب، انواع و اقسام تعابیر مجازی از تشبیه و استعاره و کنایه گرفته تا داستان و اسطوره و مثل سائر و تمثیل اخلاقی و دینی در نزد اقوام و ملل مختلف (یونانیان، رومیان، هندیان، اعراب و ایرانیان) که در متون دینی و ادبی شرق و غرب معهود است، با نمونه‌های چند از هر یک تعریف و تشریح شده است. در فصل «امثال سائره» فهرست مفصلی بالغ بر ۲۴۵ فقره - از مثل‌های سائر قرآن یعنی آیات یا بخشی از آیات که از دیر باز زبانزد مردم شده بود درج گردیده است. یک فصل قابل توجه دیگر «امثال فارسی مقتبس از قرآن» است (صفحات ۷۹-۹۲). فصل پنجم که رکن عمده و بخش اعظم کتاب است «تمثیلات قرآن - بالغ بر ۵۳ تمثیل - و عقاید ارباب مذاهب و علماء در تفسیر یکایک آنهاست». ابتدا نص آیه که متضمن تمثیل است طبق ترتیبی که در خود قرآن دارد، ذکر شده، سپس ترجمه آن از دو تفسیر روح الجنان (تفسیر ابوالفتوح رازی) و کشف الاسرار میبیدی نقل شده، سپس عقاید مفسران و حکما و عرفا در اطراف آنها و در پایان هر مبحث، انعکاس آن تمثیل در ادب فارسی مطرح گردیده است.

تقد: سالها پیش مرحوم سید محمد فرزاد نقد مفصل و شدیدالحنی بر طبع اول این کتاب نوشت که می توانست دست کم در اصلاح بعضی موارد جزئی این طبع مفید افتد. این نقد در کتاب: مقالات فرزاد. به اهتمام احمد اداره چی گیلانی. تهران، ۱۳۵۶ آمده است.

۲۳- خوش نیت، حسین. سید مجتبی نواب صفوی: اندیشه‌ها، مبارزات و شهادت او. تهران، منشور برادری، ۱۳۶۰. ۲۴۶ ص. مصور. ۲۵۰ ریال.

۲۴- دوستخواه، جلیل. اوستانامه مینوی آئین زرتشت: از گزارش استاد ابراهیم پورداود. چاپ سوم. تهران. مروارید. ۱۳۶۱. ۱۲ + ۲۸۹ ص. ۸۰۰ ریال.

۲۵- دهنوی، م. مجموعه‌ای از مکتوبات، سخنرانیها، پیام‌ها و فتاوی آیت الله کاشانی از ۱۲۹۹ هـ. ش. تاشهریور ۱۳۲۰. جلد اول. تهران. چاپخش، ۱۳۶۱. ۲۶۸ ص. ۲۵۰ ریال.

۲۶- سجادی، ضیاء الدین. انسان در قرآن کریم. تهران. بنیاد قرآن. ۱۳۶۰. ۱۹۵ ص. ۱۹۰ ریال.

این کتاب را می توان تفسیر موضوعی به شمار آورد که موضوعش بررسی اسم و رسم و احوال و اوصاف انسان در قرآن است. پس از مقدمه، در بخش اول بحث لغوی و دستوری «انسان» و مترادفات آن نظیر آدم، بنی آدم، ناس، بشر، مردم مطرح شده است. در بخش دوم فهرستی از بکار رفتن لفظ انسان (نیز ناس و اناسی) در

قرآن ارائه شده است و همه آن آیات - که تعدادشان به ۶۳ می‌رسد - با ترجمه فارسی آنها درج گردیده. بخش سوم فصل اساسی کتاب است و به شرح و تفسیر آیاتی که در بخش پیش مطرح شده بود می‌پردازد و اقوال بسیاری از مفسران عامه و خاصه و قدیم و جدید را نقل می‌کند و از جمله به این تفاسیر بیشتر استناد می‌کند: کشف الاسرار، تفسیر ابوالفتوح، ترجمه تفسیر طبری، تفسیر نسفی، منهج الصادقین، مواهب علیّه، مجمع الیّان، المیزان و تفسیر کیمبرج. در این بخش بحثهای دقیق لغوی و زبانی هم در میان آمده و منابع و مدارک همه در پانویس ذکر شده است. بخش چهارم، انسان در گفتار دیگران، به نظر متفکران درباره انسان می‌پردازد و اقوال کسانی چون دیوژن، مولانا و ابوالعلاء و سقراط و افلاطون و ناصر خسرو و امام محمد غزالی و بابا افضل کاشی و شیخ اشراق و فارابی و خیام را نقل می‌کند. آخرین بخش کتاب تحقیقی است درباره انسان کامل.

۲۷- سهروردی، یحیی بن حبش (شیخ اشراق). حکمة الاشراق. چاپ دوم. ترجمه و شرح از جعفر سجادی. تهران. دانشگاه تهران. ۱۳۶۱. چهل و نه + ۴۵۴ ص. ۳۸۰ ریال.

چاپ اول این اثر در سال ۱۳۵۶ بوده است.

۲۸- شاه‌آبادی، محمدعلی. (آیت‌الله). شذرات المعارف. تهران. نهضت زنان مسلمان [۱۳۶۰] ۷۴ ص. ۶۵ ریال.

مطالب اثر در زمینه اخلاقیات و عرفان است.

۲۹- شهیدی، ف. رابطه و تفاوت قرآن و کتابهای علمی یا تحلیلی از مسئله هفت آسمان و هفت زمین و خلقت انسان. تهران [بی‌نا] ۱۳۶۰. ۸۷ ص.

۳۰- عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم. محمد رسول الله (ص). تهران، نوید اسلام [۱۳۶۱] ۲۴۰ ص. مصور. ۲۰۰ ریال.

۳۱- قرنی، حسین. (حجة الاسلام). موازنه بین ادیان چهارگانه زرتشت، یهود، مسیح، اسلام. قم [بی‌نا] ۱۳۶۱. ۲۶۱ ص. ۲۶۰ ریال.

۳۲- کیوان قزوینی، عباس. عرفان نامه. مقدمه و حواشی نورالدین مدرسی چهاردهی. [تهران، بی‌نا، ۱۳۶۱]. ۳۵۰ ص. ۵۷۰ ریال.

کیوان قزوینی متولد ۱۲۷۷ هـ. ق در قزوین و متوفی در ۱۳۵۷ هـ. ق است. وی نزد میرزای شیرازی تلمذ کرده است.

۳۳- محدث، جلال‌الدین. شرح فارسی غرر و در آمدنی. جلد هفتم. موضوعی. چاپ دوم. تهران. دانشگاه تهران. ۱۳۶۱. ۴۳۴ ص.

۳۴- مشکور، محمدجواد. روح القرآن: در توحید و مکارم اخلاق انسان. تهران، بنیاد قرآن، ۱۳۶۱. ۳۸۸ ص. ۴۰۰ ریال. کتاب دارای چهار بخش است. بخش اول: «نگاهی به تاریخ

قرآن» شرح موجزی از تاریخ قرآن در بردارد و از نامهای قرآن، نزول قرآن، فهرست ترتیب سوره برحسب نزول، قرآن در عهد رسول خدا، جمع قرآن در زمان ابوبکر، قرآن در زمان عمر، جمع آوری قرآن در عهد عثمان، انجمن جمع قرآن، نسخ قرآن عثمانی، فهرست ترتیب سوره‌های مصحف عثمانی و معانی سوره، اعراب و نقطه‌گذاری در قرآن، اصلاحات خجاج در کتابت قرآن و قراء سبعة، فواتح سوره، رأی علمای اسلام درباره فواتح سوره، آراء خاورشناسان در این باب، ناسخ و منسوخ، احکام قرآن و محکمت و متشابهات بحث می‌کند.

بخش دوم توحید و اخلاق در قرآن است که مبحث توحید آن بیشتر مبحث کلامی است و به بررسی دلایل توحید می‌پردازد و مبحث اخلاق آن از روش قرآن در تعلیم مکارم اخلاق و نظر قرآن درباره بعض ملکات فاضله و رذایل اخلاقی سخن می‌گوید. بخش سوم و اصلی کتاب که روح القرآن نامیده شده، نخبه‌ای از آیات قرآن در زمینه‌های مختلف همراه با ترجمه‌ای شیواست و شباهت به جواهرالقرآن ابوحامد غزالی دارد. در بخش چهارم فهرستها و تعلیقات، فهرست مندرجات و اعلام و اصطلاحات مقدمه و فهرست سوره‌ها و فهرست الفبایی مطالب ترجمه و در پیوست نهائی کتاب وجه تسمیه تمامی سوره‌های قرآن در ۱۲ صفحه بیان گردیده است.

۳۵- مطهری، مرتضی. اسلام و نیازهای جهان امروز. تهران. حزب جمهوری اسلامی. ۱۳۶۱. ۴۹ ص. ۴۰ ریال.

۳۶- مظلومی، رجبعلی. منظر اندیشه‌ها؛ علی (ع) از نظر دیگران. تهران. بنیاد بعثت ۱۳۶۰. ۳۲ ص. ۳۰ ریال.

۳۷- مهاجرانی، عطاءالله. دستغیب صد پاره شد دیگر نمی‌آید. قم. محمد. ۱۳۶۰. ۲۴ ص. مصور. ۳۰ ریال.

۳۸- مهدی‌پور، علی‌اکبر. ترجمه مصور سوره رعد به فارسی، انگلیسی و فرانسه. تهران. دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۰. ۷۱ ص. ۸۰ ریال مصور رنگی.

۳۹- نوربخش، حسن. یادواره نهضت اسلامی تا ۲۲ بهمن ۵۷: چهره انقلاب در اصفهان. تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۰. ۱۵۱ ص. مصور. رنگی.

۴۰- هزاره‌ئی، محمدرضا. شناخت و ایدئولوژی. تهران، نهضت زنان مسلمان، ۱۳۶۰. ۸۲ ص. ۵۵ ریال.

روان‌شناسی، اقتصاد، حقوق، سیاست

۴۱- اشتاین، روبن. مبانی روانشناسی عمومی. جلد اول. ترجمه تورج رضانیا. تهران، انتشارات ما، ۱۳۶۱. ۱۷۷ ص. ۲۷۵ ریال.

۴۲- اصغری، محمد. قیاس و سیر تکوین آن در حقوق اسلام. [تهران، بی‌نا، ۱۳۶۱]. ۱۶۳ ص. ۴۰۰ ریال.

۴۳- بقیعی، غلامحسین. اندیشه. تهران [بی‌نا] ۱۳۶۱. ۴۴۵ ص.

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۶۱. ۳۴ ص.
مصور. ۳۰ ریال.

موضوع این کتاب رشد از دیدگاه فیزیولوژیک است.
۵۰- فروم، اریک. داشتن یا بودن؟ ترجمه اکبر تبریزی. تهران،
مروارید، ۱۳۶۱. ۲۷۶ ص. ۳۷۵ ریال.

این اثر جزء سلسله کتابهایی است که به انتقاد از جامعه مصرفی
غرب پرداخته اند. به نظر نویسنده عصر صنعتی در انجام وعده های
خود شکست خورده است و مردم بطور روزافزونی به مخاطرات
بسیار پیشرفت صنعتی و رشد شتاب آلود پی می برند.
۵۱- ——— غریزه، رفتار، روانکاوی. ترجمه صبوری. تهران.

پویش. ۱۳۶۱. ۱۳۶ ص.
۵۲- فیاض، علی. طالقانی و فلسطین. [بی م] مهدی ۱۳۶۱. ۴۰
ص. مصور ۶۰ ریال.

گفتارهایی است از آیت الله طالقانی درباره مسئله فلسطین.
۵۳- کسمانی، علی اکبر. دین و ماشین. چاپ دوم. تهران، نهضت
زنان مسلمان [۱۳۶۱] ۱۰۶ ص. ۷۰ ریال.

مطالب این کتاب نخست به شکل مقالاتی جداگانه و مستقل
ولی در زمینه ای یکسان و مشترک در بعضی از شماره های بهار و
پائیز سال ۱۳۵۶ در روزنامه اطلاعات چاپ شده بود. محتوای اثر
عمدتاً انتقاد از جنبه های منفی ماشین و تأثیر آن در زندگی غربیان
است و در بسیاری موارد نویسنده به نظر دانشمندان غربی استناد
کرده است. نویسنده عقیده دارد که تنها در پناه دین می توان از آفات
ماشین و تکنولوژی در امان بود.

۵۴- لدر، ویلیام. ج. ملتی از گوسفندان ترجمه عبدالمحمد
دلخواه. تهران. عطایی. ۱۳۶۰. ۲۳۲ ص. ۲۳۵ ریال.

این کتاب نخستین بار در سال ۱۹۶۱ در امریکا انتشار یافت.
نویسنده از منتقدان جامعه امریکائی است. او عقیده دارد که امریکا
بدلیل مشکلات فراوانی که دارد و ناپختگی سیاسی بیشتر مردم و
دولتمردان آن کشوری آسیب پذیر است. وی نمونه هایی از اشتباهات
سیاستمداران امریکائی در حل و فصل مسائل مربوط به سیاست
خارجی را بازگو کرده است. نویسنده دیدگاهی ضدامپریالیستی
ندارد و مشکلاتی را که جامعه امریکائی خود با آن روبروست و
مصائبی را که بر سر بشریت آورده و می آورد ناشی از سرشت و
طبیعت این نظام نمی داند. او عقیده دارد که نظام حکومت امریکا در
اثر بی اطلاعی و ندانم کاری مسئولانش چنین فجایعی را به بار
می آورد و این نظام در صورت انجام اصلاحاتی در درونش می تواند
تبدیل به نظامی انسانی و در خدمت انسان شود.

۵۵- هرزل، تنودر. صهیونیسم چه می خواهد؟ (پرو تکل های
جلسات زعمای صهیونیسم). تهران. کاوش. ۱۳۶۰. ۱۰۰
ص. ۱۰۰ ریال.

تحلیلی است از شکل های روانی دستگاه های عصبی و روانی
انسان.

۴۴- بورشت، ویلیام. ویتنام، گزارشی از درون. ترجمه ثمین.
تهران. کاسیا. ۱۳۶۱. ۲۷۷ ص. ۳۵۰ ریال.

۴۵- ترگنزا، مایکل. سازمان های جاسوسی مهم جهان. ترجمه ا.
ش. زندنیان. تهران، ایران زمین، ۱۳۶۰. ۲۰۶ ص. مصور
۳۳۰ ریال.

در این کتاب سازمانها، جاسوسان مهم معاصر، روشها و ابزار
کار جاسوسی و عملیات سازمانهای ضد جاسوسی مورد بحث قرار
گرفته است. در مقدمه اثر ذکر شده است که این کتاب نخستین بار
بصورت پاورقی در روزنامه، در سال ۱۳۵۴ منتشر شده ولی ذکر
نشده در چه روزنامه ای.

۴۶- خاچاطوروف، ت. اقتصاد اتحاد شوروی. ترجمه حسن
منصور [و] ح. کلجاهی. تهران، آگاه، ۱۳۶۱. ۳۹۸ ص.
جنول. ۵۷۵ ریال.

۴۷- راورتر، ارنست. چگونه انسان برده می شود. ترجمه نسرين
بصیری. تهران. توس. ۱۳۶۱. ۱۱۹ ص. ۱۲۰ ریال.

کتاب درباره تعلیم و تربیت و وسائل مختلفی که در این امر مورد
استفاده و سوء استفاده قرار می گیرد بویژه رسانه های گروهی است.
بهرتر بود مقدمه ای در آغاز کتاب می آمد و تصویری از کتاب را به
خواننده می داد. همچنین نویسنده را نیز معرفی می کرد.

۴۸- میلز، سی. رایت. پیش جامعه شناختی؛ نقدی بر جامعه
شناسی امریکائی. ترجمه عبدالمعبود انصاری. تهران،
انتشار، ۱۳۶۰. ۲۴۰ ص. ۲۴۰ ریال.

جامعه شناسی امریکائی در قرن بیستم قوام یافت، و بیشتر
جامعه شناسان به خدمت دانشگاهها در آمدند. جامعه شناسان
امریکائی در چند دانشگاه متمرکز شده اند و تعدادشان زیاد و
آثارشان فراوان است. این جامعه شناسی به شاخه های بسیار تقسیم
شده و سخت پاره پاره است. روان شناسی اجتماعی و جامعه شناسی
کمی به مراتب پیش از سایر شاخه های جامعه شناسی مورد اعتنای
جامعه شناسان امریکائی است.

۴۹- شهرآرای، مهرناز. اصول و مبانی رشد. چاپ دوم. تهران،

موضوع این اثر بررسی اصول و مبانی دانش چینه‌شناسی است و چون برای تدریس در دانشگاه‌های ایران نوشته شده است، غالباً موارد تجربی آن معطوف به مسائل چینه‌شناسی ایران می‌شود و این مزیتی است که شاید منابع علمی خارجی نتوانند بطور جامع دربرداشته باشند.

۶۴- حاجبی، محمد حسین. پزشک خودتان باشید. تهران، گلگشت، ۱۳۶۱. ۷۲۷ ص. ۱۵۰۰ ریال.

۶۵- ریموند [و] هوکارت. ترمودینامیک برای زمین‌شناسان. ترجمه علی اصغر حسنی پاک. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۱. یازده + ۳۶۱ ص. جلوه. نمودار. ۶۹۰ ریال.

استفاده از ترمودینامیک در زمین‌شناسی به طور خاص ظاهراً به سال ۱۹۵۱ برمی‌گردد و کاربرد جنبی آن به سال ۱۹۱۱ می‌رسد. هدف این اثر توضیح تبلور طبیعی کانی‌ها به عنوان تابعی از قانون‌های فیزیکی است که برخورد اتم‌ها را کنترل می‌کند یعنی پایداری و جمع شدن کانی‌ها.

۶۶- کاتن [و] ویلکینسون. شیمی معدنی؛ مباحث نظری. جلد اول. چاپ دوم. ترجمه منصور عابدینی [و] قاسم خدادادی. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۱. چهارده + ۵۶۶ ص. مصور. جلوه. ۴۴۰ ریال

۶۷- معطر، فیروز [و] هادی صمصام شریعت [و] سلیمان افشاری‌پور. درمان با گیاه؛ مبانی نسخه پیچی گیاهی و مجموعه‌ای از نسخه‌های گیاهی ساده و مرکب. اصفهان، مشعل، ۱۳۶۰. ۱۷+۳۱۰ ص. ۵۰۰ ریال.

۶۸- ولکوف، آ. زمین و زمان. ترجمه محمد قاضی. تهران، پندار، ۱۳۶۱. ۲۱۳ ص. مصور. ۳۰۰ ریال.

مطالبی است پیرامون کره زمین و نظریه‌های پیدایش آن، و خصوصیات خورشید و بعضی از سیاره‌های منظومه شمسی. کتاب فاقد فهرست مندرجات است.

معماری، فن‌شناسی

۶۹- توسلی، محمود. ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک ایران. چاپ دوم. تهران [بی‌نا] ۱۳۶۰. ۱۷۵ ص. مصور

پژوهشی است درباره تأثیر عامل‌های تاریخی و آب و هوایی بر سازمان شهر و مجموعه‌های روستایی در ناحیه‌های گرم و خشک. ۷۰- زعیم، کوروش. طرح ریزی کارخانه. تهران، هما، ۱۳۶۱. ۶۴ ص. نمودار.

اهمیت، اصل‌ها و شیوه‌های طرح‌ریزی کارخانه به نحوی فشرده در این کتاب تشریح شده است.

۷۲- فرزاد، مهدی. اصول کار و تعمیر تلویزیون رنگی؛ سیستم

زبان فارسی، واژه‌نامه‌ها

۵۶- ابراهیم‌پور، محمد تقی. واژه‌نامه فارسی - کردی (سندجی اورامی کردی شمال). تهران [بی‌نا] ۱۳۶۰. ۷۴۲ ص. ۱۵۰۰ ریال.

۵۷- بهمنیار کرمانی، احمد. داستان نامه بهمنیاری. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۷ [تاریخ انتشار ۱۳۶۱]. مه + شصت و چهار + ۵۷۴ ص. ۹۰۰ ریال.

۶۰۴۷ مثل به ترتیب حروف الفبا در این اثر ارزشمند آمده است. در بخش نقد و نظر همین شماره مقاله‌ای درباره این کتاب چاپ شده است.

۵۸- شاملو، احمد. کتاب کوچه. جلد چهارم (آغاز حرف الف). تهران، مازیار، ۱۳۶۱.

۵۹- شهری، م. ح. فارسی را از یاد نبریم. چاپ دوم. تهران، نشر آینده، ۱۳۶۱. ۱۰۳ ص. ۱۰۰ ریال.

مطالبی است پیرامون زبان فارسی، واژه‌گزینی و واژه‌سازی. این نوشته پیش از این به صورت ضمیمه کتاب تاریخ معاصر کشورهای عربی منتشر شده بود.

۶۰- دبیر سیاقی، محمد. تکمله مقدمه لغت‌نامه دهخدا شماره مسلسل ۲۲۲. تهران، مؤسسه لغت‌نامه دهخدا، ۱۳۶۰. ۹۶ ص. ۲۰۰ ریال.

این جزوه شرح سرگذشت تألیف لغت‌نامه دهخداست. قسمتی از این جزوه نوشته‌ها و یادداشت‌هایی از دهخداست که برای نگارش مقدمه لغت‌نامه فراهم کرده بود.

علوم خالص، پزشکی، تغذیه

۶۱- ابراهیم‌زاده، حسن. فیزیولوژی گیاهی ۲ (تمایز در گیاهان). تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۱. ۶۰۰ ص. مصور. جلوه. نمودار. ۱۰۵۰ ریال

۶۲- اصفهانی، محمد مهدی. بهداشت تغذیه؛ خوردنی‌ها و درمان باغذا. تهران، قلم [و] انتشار، ۱۳۶۰. ۴۸۵ ص. ۴۰۰ ریال.

۶۳- ایران، پناه اسد. اصول چینه‌شناسی. چاپ دوم. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۱. ده + ۳۶۵ ص. مصور. ۶۰۰ ریال.

داستان فرنگی:

۸۰- آرنولد، الیوت. سرخپوستان آمریکا ترجمه غلامحسین قراگزلو. تهران. توسن. ۱۳۶۱. ۶۰۱ ص. مصور. ۹۳۰ ریال
 ۸۱- آمادو، ژرژ. راههای گرسنگی. ترجمه مازیار. تهران. ابوریحان. ۱۳۶۱. ۳۹۲ ص. ۴۲۰ ریال.

ژرژ آمادو در سال ۱۹۱۲ م. در برزیل زاده شد و در سال ۱۹۴۸ از این کشور تبعید شد. نوشته‌هایش آمیزه‌ای از تغزل و واقع‌گرایی است.

۸۲- اشتاین بک، جان. سلطنت کوتاه پپین چهارم. ترجمه حمید الیاسی. تهران. امیرکبیر. ۱۳۶۱. ۱۵۱ ص. ۱۵۵ ریال.
 ۸۳- پاشایف، میرجلال. بهار. ترجمه ف. رفاهی. تهران. شناخت. ۱۳۶۱. ۳۵۹ ص.

۸۴- تورگنیف، ایوان رودین. چاپ دوم ترجمه الک قازاریان. [تهران] ارغنون، ۱۳۶۱. ۲۴۰ ص. ۲۲۵ ریال.

۸۵- دوک، آنه. هون دات. ترجمه اردشیر نیکپور. تهران. امیرکبیر، ۱۳۶۱. ۳۴۰ ص. ۳۸۰ ریال.

داستانی است از مبارزات مردم ویتنام در مقابل تجاوز آمریکا در سال ۱۹۶۱. تیراژ این کتاب ۶۶۰۰ نسخه است.

۸۶- دیکنز، چارلز. آرزوهای بزرگ چاپ پنجم. ترجمه ابراهیم یونسی. تهران. نشر نو. ۱۳۶۱. ۴۲۷ ص. ۷۶۰ ریال.

۸۷- فاده یف، الکساندر. آخرین نفر. ترجمه فرهاد غبرائی. تهران. نیلوفر. ۱۳۶۱. ۶۲۰ ص.

۸۸- گارد جوان جلد اول. ترجمه ا. کاریج. تهران. پژواک، ۱۳۶۱. ۴۱۸ ص.

۸۹- فجر، م. ا. [مترجم]. ققنوس؛ مجموعه داستان‌های کوتاه. تهران امیرکبیر. ۱۳۶۱. ۲۳۸ ص.

مجموعه ۱۴ داستان کوتاه است از: کافکا، چخوف، هاکسلی، تولستوی، کولی بر، لارنس، کامو، یارلا جرکویت و راتول براندو.

۹۰- کازنتزاکیس، نیکوس. گزارش به خاک یونان. ترجمه صالح حسینی. تهران. نیلوفر، ۱۳۶۱. ۵۶۱ ص. ۷۰۰ ریال.

گزارش به خاک یونان شرح حال گونه‌ای است در شیوه رمان. حدیثی است از سیرو سلوک نویسنده، داستان سفر او به آفاق و

انفس و رؤیاهایی که در طول سفر می‌بیند. از کازنتزاکیس پیش از این: مسیح باز مصلوب، آزادی یا مرگ، زوربای یونانی، آخرین

وسوسه مسیح و برادر کشی به فارسی ترجمه و منتشر شده است.
 ۹۱- مارکز، گابریل گارسیا. گزارش یک مرگ. ترجمه لیلی گلستان. تهران. نشر نو، ۱۳۶۱. ۱۱۹ ص. ۱۹۰ ریال.

مارکز در سال جاری مسیحی برنده جایزه نوبل در ادبیات شد. از این اثر ترجمه دیگری با عنوان وقایع نگاری یک جنایت از پیش

اعلام شده، به ترجمه ایرج زهری منتشر شده بود.

سکام و ویدئو، تیپ کاست. چاپ دوم. تهران، روزبهان. ۱۳۶۰. ۱۹۳ ص. مصور. نقشه. ۲۳۵ ریال.

هنر

۷۲- کسرائیان، نصرالله. بهار و تابستان: مجموعه عکس. ۳۰۰ ریال.

عکسهای رنگی است که در بهار و تابستان برداشته شده و به صورت کارت پستال چاپ شده است.

۷۳- لیپتون، لنی. فیلمسازی سوپر ۸. ترجمه منوچهر جوانفر. تهران، سروش، ۱۳۶۱. ۳۹۵ ص. مصور. ۸۰۰ ریال.

ادبیات: شعر، داستان، نمایشنامه

شعر:

۷۴- گوهرین، کاوه. سرودی برای صلح؛ دفتری کوچک از شعرهای جنگ [تهران] هنگام. ۱۳۶۰. ۴۰ ص. ۵۰ ریال.

۷۵- همراه قافله؛ دفتری از شعرهای ۵۵ تا ۵۹. تهران، آلفا، ۱۳۶۰. ۷۹ ص. ۱۰۰ ریال.

۷۶- مولوی، جلال‌الدین محمدبن محمد. دوبیتی‌های جلال‌الدین مولوی محمدبن محمد بن الحسینی البلخی

ثم الرومی. تهران، استقلال، ۱۳۶۰. ۳۹۸ ص. ۴۰۰ ریال.

داستان فارسی:

۷۷- افغانی، علی محمد. بافته‌های رنج تهران. امیرکبیر. ۱۳۶۱. ۵۷۸ ص. ۶۵۰ ریال.

جدیدترین اثری است که از نویسنده شوهر آهوخانم انتشار یافته است.

۷۸- محمود، احمد. زمین سوخته. چاپ دوم. تهران، نشر نو، ۱۳۶۱. ۳۴۴ ص. ۳۹۰ ریال.

نقد: رضا براهنی. کتاب چراغ جلد چهارم. ص ۲۱۶-۲۳۳

۷۹- نسیمی، خسرو. یقه چرکین‌ها. تهران، محیط، ۱۳۶۱. ۲۳۲ ص. ۳۰۰ ریال.

از این نویسنده پیش از این داستان رقص رنج منتشر شده بود.

صداقت نقل کرده است.

۹۷- محدث، میرهاشم. [فراهم آورنده]. مکاتبات ایران و انگلیس در باره پناهندگی فرهاد میرزا. تهران، بابک، ۱۳۶۱. ۹۶ ص.

کتاب حاوی سی و سه نامه است که بین میرزا آقاخان نوری صدر اعظم ایران و سرویلیام تیلو تامسن کاردار و وزیر مختار انگلیس در ایران بر سر موضوع پناهندگی فرهاد میرزا معتمدالدوله به سفارت انگلیس در تهران رد و بدل شده است.

۹۸- مهمید، محمد علی. پژوهشی در تاریخ دیپلماسی ایران (قبل از هخامنشیان تا پایان قاجاریه). تهران، میترا، ۱۳۶۱. ۳۷۲ ص. ۹۵۰ ریال

۹۹- یغمایی، اقبال. طرفه‌ها. [بی‌م، بی‌نا] ۱۳۶۱. ۳۲۷ ص. ۶۵۰ ریال

کتاب طرفه‌ها کشف کولی است از حکایتها، داستانها و نکته‌های تاریخی. نه ترتیب موضوعی دارد، نه فصل بندی تاریخی و نه تویب اقلیمی و از هر صفحه‌ای می‌توان آغاز به خواندن آن کرد.

سفرنامه و خاطرات معاصران

۱۰۰- صالح، افشار. شاهد در جبهه جنگ. تهران، قدیریانی، ۱۳۶۱. ۲۴۰ ص.

نویسنده افسر نیروی هوایی است و کتاب خاطرات روزانه وی از جبهه‌های جنگ تحمیلی عراق علیه ایران است. ۱۰۱- فارسی، جلال الدین. جامعه هشت طبقه تولیدی (سفرنامه شوروی). تهران، حزب جمهوری اسلامی. ۱۳۶۰. ۳۵ ص. ۲۵ ریال

گزارش سفری است که مؤلف همراه با سایر اعضای ستاد انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۶۰ به شوروی کرده است. در این کتاب یادداشتهایی پیرامون مشکل مسکن، گرانی، وضع بازنشستگان، عقب ماندگی از لحاظ علوم و تکنولوژی، پنهان کردن حقایق از مردم و ارزش و منزلت انسان در شوروی آمده است.

اصلاح

در شماره ۷، صفحه ۷، ستون دوم، پاراگراف اول دنباله مطلب سطر قبل است

تاریخ

۹۲- ابوالحسنی (منذر)، علی. تحلیلی از نقش سه گانه شیخ شهید نوری در نهضت تحریم تنباکو. تهران. پیام آزادی، ۱۳۶۰. ۱۲۳ ص. مصور. ۷۵ ریال

۹۳- خلغالی، صادق. کورش دروغین و جنایتکار. [بی‌م، بی‌نا] ۱۳۶۰. ۸۵ ص. ۶۰ ریال

۹۴- دولت آبادی، یحیی. حیات یحیی چاپ دوم جلد ۳ و ۴. تهران، فردوسی و عطار، ۱۳۶۱.

جلد ۱ و ۲ این کتاب دو ماه پیش از این منتشر شده بود. ۹۵- سرداری نیا، صمد. تاریخ روزنامه‌ها و مجله‌های آذربایجان. جلد اول. تهران، دنیا، ۱۳۶۰. ۱۴۴ ص. ۱۶۰ ریال

شامل تاریخچه و مشخصات روزنامه‌هایی است که از چند سال پیش از مشروطیت تا شهریور ۱۳۲۰ در آذربایجان منتشر می‌شد.

۹۶- غفاری، محمد علی. خاطرات و اسناد محمد علی غفاری، نایب اول پیشخدمت باشی (تاریخ غفاری) به کوشش منصوره اتحادیه (نظام مافی) و سیروس سعدوندیان، تهران، نشر تاریخ ایران. ۱۳۶۱. پانزده + ۴۲۶ ص. ۱۰۶۰ ریال

محمد علی غفاری از خاندان غفاری کاشان است که خود را از بازماندگان ابوذر غفاری می‌دانند. ترقی این خاندان در عهد قاجاریه مدیون فرخ خان غفاری امین الدوله پسر عموی محمد علی غفاری است. محمد علی ابتدا در کاشان اقامت گزید و به آبادی ملک خود پرداخت و پس از چندی به تبریز که ولیعهد نشین بود رفت. وی در خاطرات خود از شرح مسائل سیاسی خودداری کرده است. يك علت این امر آن بوده که این خاطرات را مخفیانه نمی‌نوشت. در عوض مسائل سیاسی به وضع دربار تبریز، ارتباط آن با تهران، موقعیت ولیعهد و اطرافیان وی و دسته بندی‌ها و دسیسه کاری‌های آنان است. از جمله مزایای این خاطرات آن است که محمد علی هر سند و یا حکم و نامه‌ای را که به وی مربوط می‌شده به طور کامل و با

مدیریت محترم نشر دانش

در بخش «نقد و نظر» شماره پنجم تشریح «نشر دانش» - مرداد و شهریور ۶۱ - مقاله‌ای از آقای حسین معصومی همدانی درباره کتاب اسرار خودی و رموز بی خودی اقبال لاهوری چاپ شده بود.

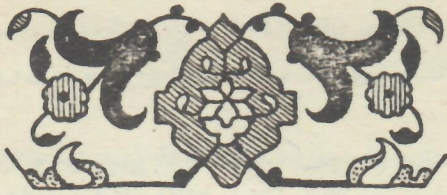
نویسنده درجایی از مقاله خود نوشته بود: «... بجز استاد شهید مرحوم مطهری، که پاره‌ای از نظرهای اقبال را در باب فلسفه اسلامی استطراداً در برخی از آثار خود نقد کرده است...»

و در جایی دیگر: «... اندیشه اقبال را، که ما در اینجا کاری با خوبی و بدی و درستی و نادرستی آن نداریم...»

بی‌مناسبت ندیدم که نظر استاد شهید مرتضی مطهری را درباره اقبال لاهوری، از کتاب نهضتهای اسلامی آن استاد بزرگوار، برای شما بفرستم. اگر چه نویسنده آن مقاله قطعاً از نظر استاد شهید مطلع بوده اند، ولی گمان دارم که اطلاع خوانندگان شما از این نظر، از فوایدی خالی نباشد.

این نظر، در صفحات ۵۶ تا ۶۱ کتاب نهضتهای اسلامی چاپ «دفتر انتشارات اسلامی» وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بچاپ رسیده است. لازم به توضیح است که این مطالب، از آخرین نظرات استاد شهید و مربوط به سال ۱۳۹۸ هجری قمری است. با سلام و دعا

کیومرث صابری

فاقد يك ایدئولوژی جامع انسانی می دانسته است، برعکس معتقد بوده است که مسلمانان تنها مردمی هستند که از چنین ایدئولوژی برخوردار و بهره‌مندند، لهذا اقبال در عین دعوت به فراگیری علوم و سرمایه غربی، از هر گونه غربگرایی و شیفتگی نسبت به «ایسم»‌های غربی مسلمانان را برحذر می‌داشت. اقبال می‌گوید:

«مثالیگری اروپا هرگز به صورت عامل زنده‌ای در حیات آن درنیامده، و نتیجه آن پیدایش «من» سرگردانی است که در میان دموکراسیهای ناسازگار با یکدیگر به جستجوی خود می‌پردازد که کار منحصر آنها بهره‌کشی از درویشان به سود توانگران است. سخن مرا باور کنید که اروپای امروز بزرگترین مانع در راه پیشرفت اخلاق بشریت است. از طرف دیگر مسلمانان مالک اندیشه‌ها و کمال مطلوبهای نهائی مطلق مبتنی بر وحیی می‌باشند که چون از درونترین ژرفای زندگی بیان می‌شود، به ظاهری بودن آن رنگ باطنی می‌دهد» (احیای فکر دینی، ص ۲۰۴)

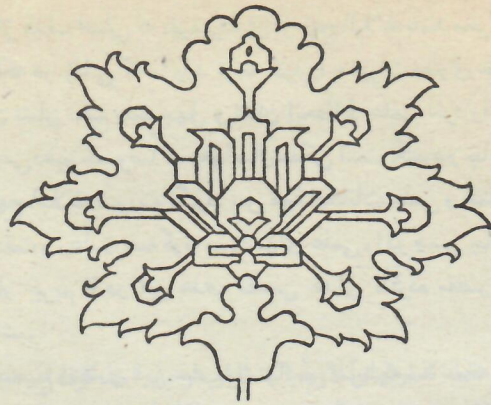
مزیت دیگر اقبال این است که در ذهن خود درگیریهائی که محمد عبده گرفتار آنها بوده داشته است. یعنی یافتن راه حلی که مسلمانان بدون آنکه پا روی حکم یا اصلی از اصول اسلام بگذارند مشکلات سیاسی و اقتصادی و اجتماعی زمان خود را حل کنند، از این رو درباره مسائلی از قبیل «اجتهاد»، «اجماع» و امثال اینها زیاد می‌اندیشیده است. اقبال «اجتهاد» را موتور حرکت اسلام می‌شمارد. از جمله مزایای اقبال این است که برخلاف سایر پرورش یافتگان فرهنگ غرب شخصاً معنویتگرا است و از بعد روحی عرفانی و اشراقی نیرومندی برخوردار است. از این رو برای عبادت و ذکر و فکر و مراقبه و محاسبه‌ی نفس و بالأخره سیر و سلوک و معنویت و آنچه امروز آن را درونگرایی می‌خوانند و احیاناً تخطئه می‌نمایند ارزش فراوان قائل است و از جمله مسائل که در احیاء فکر دینی طرح می‌کند این مسائل است. اقبال احیاء فکر دینی را - بدون احیاء معنویت اسلامی بی‌فایده می‌شمارد. مزیت دیگر او این است که تنها مرد اندیشه نبوده، مرد عمل و مبارزه هم بوده است، عملاً با استعمار درگیری داشته است، اقبال یکی از پایه‌گذاران و

نظر استاد شهید مرتضی مطهری درباره اقبال لاهوری

در خارج از جهان عرب برخی مصلحان که بتوان آنها را «قهرمان» نامید کم و بیش ظهور کردند. اقبال لاهوری را قطعاً يك قهرمان اصلاح در جهان اسلام باید به شمار آورد که اندیشه‌های اصلاحی از مرز کشور خودش هم گذشت. اقبال مزایاتی دارد و نواقصی.

از جمله مزایای اقبال این است که فرهنگ غرب را می‌شناخته است و با اندیشه‌های فلسفی و اجتماعی غرب آشنائی عمیق داشته تا آنجا که در خود غرب به عنوان مفکر و يك فیلسوف به شمار آمده است.

دیگر اینکه با همه آشنایی و شناسائی فرهنگ غرب، غرب را

مؤسسان کشور اسلامی پاکستان است.

مزیت دیگر اقبال قدرت شاعری او است، قدرتی که در خدمت اهداف اسلامی او قرار گرفته است. اقبال از نوع شاعرانی است که «کواکبی» آنها را ستود از قبیل «کمیت اسدی» و «حسان بن ثابت انصاری» و «دعبل بن علی خزاعی». سرودهای انقلابی اقبال که به زبان اردو بوده، به عربی و فارسی ترجمه شده و همچنان اثر حماسه آفرین و هیجان آور خود را حفظ کرده است.

اقبال با آنکه به طور رسمی مذهب تسنن دارد، به اهل بیت پیغمبر علاقه و ارادتی خاص دارد و به زبان فارسی اشعاری انقلابی و آموزنده در مدح آنها سروده که گمان نمی رود در میان همه شاعران شیعی مذهب فارسی زبان بتوان نظیری برایش پیدا کرد. به هر حال شعر برای اقبال هدف نبوده، وسیله بوده است، وسیله بیداری و آگاهی امت مسلمان.

اقبال فلسفه ای دارد که آنرا «فلسفه خودی» می نامد، او معتقد است که شرق اسلامی هویت واقعی خود را که هویت اسلامی است از دست داده و باید آنرا باز یابد. اقبال معتقد است همانطور که فرد احیاناً دچار تزلزل شخصیت و یا گم کردن شخصیت می شود، از خود فاصله می گیرد و با خود بیگانه می گردد، غیر خود را به جای خود می گیرد و به قول مولانا که اقبال سخت مرید و شیفته او و تحت تأثیر جاذبه قوی او است «در زمین دیگران خانه می سازد و به جای آنکه کار خود کند کار بیگانه می کند» جامعه نیز چنین است، جامعه مانند فرد، روح و شخصیت دارد، مانند فرد احیاناً دچار تزلزل شخصیت و از دست دادن هویت می گردد، ایمان به خود را و حس احترام به ذات و کرامت ذات را از دست می دهد و یکسره سقوط می کند. هر جامعه ای که ایمان به خوشتن و احترام به کیان ذات و کرامت ذات خوشتن را از دست بدهد محکوم به سقوط است. اقبال معتقد است که جامعه اسلامی در حال حاضر در برخورد با تمدن و فرهنگ غربی دچار بیماری تزلزل شخصیت و از دست دادن هویت شده است. «خود» این جامعه و «خوشتن» اصیل این جامعه و رکن رکن شخصیت این روح جمعی، اسلام و فرهنگ اسلامی است. نخستین

کار لازمی که مصلحان باید انجام دهند بازگرداندن ایمان و اعتقاد این جامعه به «خود» واقعی او یعنی فرهنگ و معنویت اسلامی است و این است «فلسفه خودی».

اقبال در اشعار و مقالات و سخنرانیها و کنفرانسهای خود همواره کوشش دارد مجدها، عظمتها، فرهنگها، لیاقتها، شایستگیهای این امت را به «یاد» او آورد و بار دیگر او را به خودش «مؤمن» سازد. اینکه اقبال، قهرمانان اسلامی را از لابلای تاریخ بیرون می کشد و جلو چشم مسلمانان قرار می دهد به همین منظور است. از این رو اقبال حق عظیمی بر جامعه اسلامی دارد.

اقبال اندکی مانند سید جمال، و نه در حد او، شعاع اندیشه و فعالیتهای اصلاحی از مرزهای کشور خودش گذشته و کم و بیش در همه جهان اسلام اثر گذاشته است.

نقصی که در کار اقبال است عمده در دو چیز است: یکی اینکه با فرهنگ اسلامی عمیقاً آشنا نیست، با اینکه به مفهوم غربی واقعاً یک فیلسوف است، از فلسفه اسلامی چیز درستی نمی داند. اظهار نظرهای اقبال درباره براهین فلسفی اثبات واجب، و درباره علم قبل الایجاد، که از مسائل مهم الهیات است و همچنین فلسفه او درباره ختم نبوت که به جای آنکه ختم نبوت را اثبات کند به ختم دیانت منتهی می شود که خلاف منظور و مدعای خود اقبال است، دلیل ناآگاهی اقبال از فلسفه اسلامی است، همچنانکه در زمینه سایر علوم و معارف اسلامی نیز مطالعاتش سطحی است. اقبال با آنکه سخت شیفته عرفان است و روحش روح هندی و اشراقی است و به علاوه سخت مرید مولانا است، عرفان اسلامی را در سطح بالا نمی شناسد و با اندیشه های غامض عرفان بیگانه است.

نقص دیگر کار اقبال، این است که برخلاف سیدجمال به کشورهای اسلامی مسافرت نکرده و از نزدیک شاهد اوضاع و جریانها و حرکتها و نهضتها نبوده است و از این رو در ارزیابیهای خود درباره برخی شخصیتهای جهان اسلام و برخی حرکتهای استعماری در جهان اسلام دچار اشتباهات فاحش شده است. اقبال در کتاب احیای فکر دینی در اسلام، نهضت و هایبگری را در حجاز، و جنبش بهائیت را در ایران و قیام آتاتورک را در ترکیه، اصلاحی و اسلامی پنداشته، همچنانکه در اشعار خود برخی دیکتاتورهای چکمه پوش کشورهای اسلامی را ستوده است. این خطاها بر اقبال مسلمان مصلح مخلص نابخشودنی است.

طرح پیشنهادی برای تصحیح انتقادی کتاب نهج البلاغه

یکی از مؤسسات تحقیقاتی که شش سال پیش (۱۳۵۵) تأسیس شد بنیاد نهج البلاغه است. (رجوع کنید به نشر دانش، سال اول، شماره چهارم) اخیراً آقای دکتر مهدی محقق طرحی را برای تصحیح و چاپ نهج البلاغه به بنیاد مزبور پیشنهاد کرده است. از آنجا که بنیاد مزبور هنوز نتوانسته است در خصوص این طرح تصمیمی اتخاذ کند، آقای محقق آن را در اختیار نشر دانش قرار داده‌اند تا در صورتی که بنیاد نهج البلاغه در صدد اجرای آن بر نیاید مرکز نشر دانشگاهی یا مؤسسه تحقیقاتی دیگر به انجام این مهم اقدام کند. در اینجا ما عین این طرح را نقل می‌کنیم تا در صورتی که خوانندگان در تکمیل آن پیشنهادی داشته باشند برای ما ارسال دارند.

ن. د

تتها ما را از هدف اصلی که بهره برداری از نهج البلاغه باشد محروم می‌سازد بلکه در زمانی که ما باید توجه خود را به میراث معنوی خود به جهانیان نشان دهیم سبب جهل و نشان انحطاط علمی خود را به دست آنان می‌دهیم خصوصاً که دهها سال ممکن است بگذرد و چایی دیگر از نهج البلاغه صورت نگیرد. پس همه امکانات علمی و عملی و توجه و دقت و رعایت همه گونه وسوسه‌های علمی را در همین چاپ باید به کار ببریم تا در این هدف مقدس خدای ناکرده مقصر و مسئول نباشیم.

در تصحیح انتقادی این چاپ پیشنهاد می‌نماید که سه نسخه از قدیمترین نسخ نهج البلاغه ملاک تصحیح قرار گیرد و نیز همزمان با تصحیح، قدیمترین نسخه شرح نهج البلاغه قطب راوندی و ابن میثم بحرانی و ابن ابی الحدید در اختیار باشد چه آن که آن دو دانشمند شیعی و ابن دانشمند سنی معتزلی که معترف به ارجحیت و افضلیت حضرت علی علیه السلام بوده است نهایت کوشش خود را بر اینکه متنی صحیح بلکه اصح را مورد شرح و تفسیر قرار دهند مبذول داشته‌اند.

در جستجوی نسخه‌های خطی متن و شروع به کتابخانه‌های موجود و فهرست شده ایران نباید اکتفا کرد زیرا این اشتغال یقینی برانت یقینی لازم دارد. از کجا معلوم که اگر در روزنامه اعلام شود که ما نیازمند به اصح و اقدم نسخ نهج البلاغه هستیم نسخ متعددی از گنجینه‌های منازل و کتابخانه‌های شخصی به دست نیاید و نیز تعداد فراوانی کتاب در کتابخانه‌های دنیا خصوصاً کشورهای اسلامی موجود است که تا کتون فهرست نشده و تازه ما فهرستهای موجود کتابخانه‌های دنیا حتی کتابخانه‌های کشورهای اسلامی را جستجو و بررسی نکرده‌ایم. ما می‌دانیم که بسیاری از کتب شیعیان از ترس اینکه در اختیار حکام و سلاطین جائر قرار نگیرد به کتابخانه‌های یمن منتقل شده که زیدیان از آن حفاظت و حراست می‌کردند و همچنین بسیاری کتب دیگر به کتابخانه‌های هند منتقل گردیده که اسماعیلیان بهره از آن نگه‌داری می‌کردند و ما تا کتون کوچکترین توجهی به این موضوع نکرده‌ایم.

پس از آمادگی نسخ باید شش تن در جلسه تصحیح حاضر شوند و روش التقاطی را در تصحیح پیش گیرند که مرجوح در متن و راجح در حاشیه نیاید و در مورد شك و تردید باید آن‌را که صاحبان شروع برگزیده‌اند انتخاب کرد و در متن قرار داد. در میان این شش تن يك نفر باید صاحب تجربه در امر تصحیح متون باشد تا تشویش و نامنظمی در ضبط و ثبت نسخه بدلها پیش نیاید و دو نفر باید مسلط به علم صرف و نحو و قوانین اعراب و اسالیب فصاحت و بلاغت باشند که در مواقع شك و تردید بتوانند تصمیم مقتضی بگیرند و نیز در ضبط رسم الخط و اعراب کلمات هماهنگی وجود داشته باشد و نیز يك نفر باید هم به زبان عربی و هم به زبان خارجی مسلط

کتاب شریف نهج البلاغه پس از قرآن مجید که کلام الهی است یکی از مقدس‌ترین و پربرترین کتابهایی است که در میان مسلمانان باقی مانده است. این کتاب حاوی دستورالعملهایی است که بوسیله آن انسان می‌تواند خود را کامل و با تکمیل نفس رابطه درستی میان خود و خداوند و جامعه و جهان برقرار سازد که در نتیجه به سعادت دنیوی و اخروی دست یابد.

شیعیان حضرت علی علیه السلام تاکنون از داشتن نسخه‌ای از نهج البلاغه که کاملاً مورد تأیید علمای شیعه باشد محروم بوده‌اند و هم اکنون بهترین چایی که در دسترس است چاپ شیخ محمد عبده مصری و صبحی صالح لبنانی است و اینک که مردم ایران توجه به سنتهای اصیل و میراثهای گرانبهای مذهبی و دینی خود پیدا کرده‌اند ضرورت تعلیم و تعلم نهج البلاغه بیش از پیش احساس می‌شود تا با آموختن این کتاب بتوانند خود را با آن میزان اعمال منطبق سازند. شکی نیست که این کار مستلزم آن است که اطمینان حاصل کنیم که نهج البلاغه‌ای که در دست داریم صحیح و خالی از هرگونه تحریف و تصحیف و زیادت و نقصان است.

با توجه و دقتی که در تصحیح متون علمی در قرن اخیر پیدا شده کشورهای اسلامی در چاپ متون روش علمی جدید را به کار می‌برند و آثار دانشمندان را به بهترین صورت عرضه می‌دارند و در چنین حالی نهج البلاغه مصحح در جمهوری اسلامی ایران باید از جهت کمیت و کیفیت و روش و اسلوب علمی از کتابهایی که در آن کشورها چاپ می‌شود ممتاز باشد و کوچکترین اهمال در این امر نه

لزوم تهیه فرهنگهای بسامدی

(پاسخی به مقاله فرهنگستان و سرنوشت پژوهش...)

در شماره سوم سال دوم مجله «نشر دانش» مقاله ای خواندم به قلم جناب سید محمدهدی جعفری، با عنوان «فرهنگستان و سرنوشت پژوهش در جمهوری اسلامی ایران» که مطالب قابل بحث زیادی در آن مطرح شده بود. و اگر بخواهیم درباره هریک از آن مطالب به نحوی غرضانه و علمی تحقیق کنیم و مقاله ای بنویسیم چندین شماره از آن مجله گرامی را باید بدین کار اختصاص دهیم. اما آنچه اکنون مورد توجه است، موضوع «فرهنگهای بسامدی» است.

بنده جناب آقای جعفری را نمی شناسم و این اولین مقاله ای است که از ایشان می خوانم و نمی دانم تحصیلات جناب ایشان در چه زمینه ای است، اما آنچه درباره فرهنگهای بسامدی نوشته اند نشان می دهد که ایشان آگاهی عمیقی از فوائد فرهنگ بسامدی ندارند، و البته این نه نقص ایشان است و نه گناه ایشان، زیرا برای این آگاهی تحصیلات ویژه ای لازم است، و لازم نیست که هر کسی دارای این تحصیلات ویژه باشد. ایشان در این باره چنین می نویسند:

«یکی از برنامه های پیوسته فرهنگستان زبان ایران به رهبری صادق کیا، معاون مهرداد پهلبد وزیر دائمی فرهنگ و هنر، تدوین یک سلسله فرهنگ بسامدی بود. بس آمد یعنی بسیار آمده، نوعی حاصل مصدر است و مراد از آن شمردن و تعیین محل همه کلمات یک کتاب اعم از اسم و فعل و حرف و صفت و قید و دیگر انواع کلمات است. برای تهیه چنین فرهنگی باید زیر هر کلمه کتاب خط کشید و بعد همه آنها را شمرد. هدف از این کار چیست و چه دردی را دوا می کند؟ پاسخ آن را می توان از داستایوسکی شنید. در کتاب خاطرات خانه مردگان که شرح حال زندانیان محکوم به اعمال شاقه و تبعیدی به سبیری است، می نویسد: برای کشتن شخصیت این زندانیان، جلادان تزاری دستور می دادند کوهی از سنگ را خرد کرده در گوشه ای بریزند، بعد دستور می دادند آنها را برداشته به جای اول برگردانند. زندانیان که هیچ نتیجه ای از این کار پرمشقت دستگیرشان نمی شد از این بیهوده کاری احساس پوچی و فنا می کردند...»

می توان از آغاز برداشت مطلب ایشان چنین استنباط کرد که کم لطفی نسبت به آقای دکتر صادق کیا را به «فرهنگهای بسامدی» تسری داده اند، وگرنه انتظار می رفت که بیشتر در این زمینه تحقیق بفرمایند؛ و اگر چنین می کردند به نتیجه ای عکس آنچه رسیده اند می رسیدند. این بنده در زمینه ارتباط علوم انسانی و کامپیوتر

باشد تا نقطه گذاریهای لازم را که ما از غربیان اخذ کرده ایم در جای خود بگذارد زیرا این کتاب به کشورهای عربی و اسلامی می رود و نقطه گذاری نابجا مانند اعراب نابجا نزد آنان قبیح و زشت است گذشته از اینکه تشویش در نقطه گذاری دشواری در درک و فهم متن را بوجود می آورد.

پس از ختم تصحیح و تسلیم کتاب برای چاپ نمونه های چاپی باید به وسیله همان چند نفر که تخصص آنان را یاد کردیم مورد بررسی قرار گیرد تا در ضمن چاپ غلطی تازه پیدا نشود و ضبط و ثبت کلمات و اعراب و نقطه گذاریها دیگرگون نگردد و پس از چاپ متن فهرستهای مختلفی باید به کتاب ضمیمه شود از اعلام و اماکن گرفته تا آیات و احادیث و ضرب المثله و حوادث تاریخی و داستانها و حکایتها و چه بسا که فهرستهای اختصاصی همچون فهرست نام گیاهان و درختان و حیوانات و حشرات و مانند اینها به کتاب پیوست شود و آنچه که بیش از همه لازم می نماید کلماتی که بار مفاهیم اخلاقی و معنوی را دربردارند با موارد کاربردشان طبقه بندی و فهرست بندی گردد تا کار را برای پژوهندگانی که می خواهند در باره موضوعی خاص به تحقیق بپردازند آسان سازد و نیز کشف کلماتی بر اساس این چاپ باید جداگانه طبع گردد تا کمکی برای دانشمندان و محققان باشد.

در مقدمه کتاب باید نهج البلاغه از نظر سبک مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد و عبارات آن با قرآن و ادب عرب و سخنان فصحا و بلغا مقایسه گردد تا بلاغت کتاب به آسانی قابل فهم شود و نیز بحثی مستوفی درباره سوابق خطبه ها و عبارات در کتب تاریخ و کلام و ادب صورت گیرد تا برای همیشه دهان آنان که نهج البلاغه را از بر ساخته های سید رضی می دانند بسته گردد و همچنین روش تصحیح کتاب و معرفی نسخ مورد استفاده و ارزیابی آنها و رسم الخط انتخاب شده در همین مقدمه باید آورده شود.

امید است که مقدمات این امر مهم به یاری خداوند بزرگ هرچه زودتر فراهم گردد تا چشم همه مسلمانان جهان به نهج البلاغه ای که نکات یاد شده در آن رعایت شده باشد روشن شود، بعون الله و توفیقہ تعالی.

دکتر مهدی محقق

مطالعات و تحصیلاتی دارم و احساس کردم که اگر در این مورد خاموش بنشینم گناه است.

از هم اکنون باید بگویم که بنده آقای دکتر صادق کیا را هم نمی‌شناسم و با وضع فرهنگهای بسامدی ایشان هم آشنا نیستم. فقط در مرکز کامپیوتری «شفیلد» انگلستان به کتابی به نام فرهنگ نوشتاری کودکان تألیف آقای دکتر فریدون بدره‌ای برخوردیم که اگر همه انتشارات فرهنگستان زبان ایران از این دست باشد باید به چنین فرهنگستانی افتخار کرد. در حال مقصود من از این مقاله نه دفاع از دکتر صادق کیاست و نه دفاع از فرهنگ بسامدی دیگر، بلکه بنده از اصول کار دفاع می‌کنم.

آن گونه که از مقاله جناب جعفری (و هم از نام و نام خانوادگی ایشان) برمی‌آید ایشان با قرآن مجید و کتب مذهبی مأنوس و دمخوردند؛ آیا می‌توان تصور کرد که هرگز ایشان به کشف آیات برنخورده‌اند؟ بدون شك بارها از کشف آیات قرآن کریم استفاده کرده‌اند. و این کشف آیات نوعی فرهنگ بسامدی است. اخیراً هم به کتابی به نام الكاشف برخوردیم از آقای به نام مصطفوی، که همان فرهنگ بسامدی نهج البلاغه است و بنده در کنفرانسی که در انگلستان، در همین زمینه در همان مرکز کامپیوتری شفیلد، دادم یکی از مطالبی که مطرح کردم این بود که ایرانیان اولین کسانی بودند که فرهنگ بسامدی برای قرآن درست کردند و «محمود واقدی بخارایی» در هفت قرن پیش (یعنی قبل از تألیف قاموس کتاب مقدس) برای قرآن فرهنگ بسامدی درست کرد (که نسخه‌ای از آن در موزه بریتانیا موجود است) و کشف آیات محمود واقدی خیلی بهتر و ساده‌تر از کشف آیات «فلوگل» است و باز هم کامل شده کار واقدی را شخصی به نام محمود رامیار (در قرآن چاپ امیرکبیر) ارائه داده است. یعنی واقدی ترتیب ریشه را رعایت نکرده است بلکه حروف اول هر کلمه را ملاک کار قرار داده است.

جناب آقای جعفری باید توجه بفرمایند که فرهنگ بسامدی از دو قسمت تشکیل شده است. قسمت اول نشان دهنده جای هر لفظی است در کتاب مورد نظر (یعنی همان کاری که کشف آیات می‌کند) و یک قسمت هم آمار تعداد دفعات تکرار یک کلمه (که از زیاد به کم مرتب می‌شود). قسمت دوم برای یک کتاب ۵۰۰ صفحه‌ای از ۵۰ صفحه تجاوز نخواهد کرد و حتی می‌توان این قسمت را در قسمت اول ادغام کرد و بهلوی هر لفظی تعداد دفعات تکرار را یادداشت کرد (همان کاری که در مورد کشف آیات می‌شود) و فرهنگ بسامدی اصلی هم همین چند صفحه است؛ و اگر می‌بینید که برکل کتاب، نام فرهنگ بسامدی می‌گذارند از قبیل اطلاق نام جزء برکل است. بنده قبل از آن که به ذکر فوائد فرهنگهای بسامدی پردازم باید سه نکته را تذکر دهم:

اول آن که طرز نوشتن فرهنگهای بسامدی چنین نیست که

آقای جعفری تصور کرده‌اند و چندان هم آسان نیست، به طوری که حداقل برای افرادی که کتابی را به خوبی حلاجی کرده باشند و از عهده درست خواندن و درست معنی کردن آن برآیند یک ماه صرف وقت لازم است تا به طریق فیش برداری از آن آشنا شوند و علاوه براین باید از مبانی دستور زبان فارسی و صرف و نحو عربی و اشتقاق و لغت و امثال آن نیز آگاهی کامل داشته باشند. این طور نیست که زیر لغتها خط بکشند و آنها را بشمارند. فرهنگ بسامدی یک کتاب باید شامل لغت، معنی آن لغت، ارزش دستوری آن و جای استعمال آن باشد. مثلاً ممکن است شما در دیوان حافظ به کلمه «قلب» برخورد کنید، یک جا قلب به معنی «پول تقلبی» است و جایی دیگر به معنی «دل» است، این دو را باید ارزیابی کنید و نشان دهید که هم از نظر معنی و هم از نظر دستوری با هم متفاوتند و باز هم جایی دیگر برمی‌خورید به قلب به معنی «وسط سپاه» که این هم وضع دیگری دارد. نمی‌شود همه اینها را در یک ردیف قرار داد. دوم آن که تا آنجا که من می‌دانم هنوز برای هیچ یک از متون فارسی فرهنگ بسامدی صحیح و بر مبنای علمی نوشته نشده است. مرحوم «ولف» برای شاهنامه فرهنگی درست کرده است و بیست سال تمام از عمر خویش را بر سر آن گذاشته است که چون متون در دسترس او چندان قابل اعتنا نیست ارزش زیادی ندارد، به علاوه بسامد واژه‌ها را هم نداده است؛ ولی می‌توان فرهنگ او را بازسازی کرد. آقای «عثمانوف» هم برای «عنصری» فرهنگی درست کرده است که اصولاً ارزش علمی ندارد. خانم «اسمیرانوا» محقق دیگری از اهالی شوروی برای تاریخ سیستان فرهنگی درست کرده است که آن هم مانند فرهنگ آقای عثمانوف است. و همان گونه که عرض کردم از کارهای فرهنگستان زبان هم بنده بی‌خبرم و اگر چیز دندانگیری بود حتماً خبرش به من رسیده بود.

سوم آن که بنده خود قصد ندارم برای کتابی فارسی فرهنگ بسامدی بنویسم، و نباید فکر کنید که چون می‌خواهم چنین کاری را انجام بدهم از آن دفاع می‌کنم، من از اصول دفاع می‌کنم و خدمت جناب آقای جعفری عرض می‌کنم که نوشتن فرهنگ بسامدی برای متون فارسی می‌بایستی از دوستان سیصدسال پیش در ایران شروع می‌شد و چون نشده است اکنون شما نه یک فرهنگ فارسی به فارسی درست و حسابی دارید و نه یک دستور زبان قابل قبول و نه

کتابهای درسی صحیح و قابل اطمینان. دلائلش را هم اکنون خدمتتان عرض می‌کنم:

۱- فرهنگ فارسی به فارسی صحیح و دقیق چه وقت به وجود می‌آید؟ وقتی که همه یا نزدیک به همه متون فارسی فیش برداری شده باشد، معنی دقیق آنها نوشته شده باشد، غلبه هر معنی بر معانی دیگر سنجیده شده باشد، از روی قوافی و متون مشکول خطی قدیمی تلفظ قدیم هر يك ضبط شده باشد. آیا جناب عالی فکر می‌کنید این کار جز با فرهنگ بسامدی (آن گونه که بنده عرض کردم) - نمی‌دانم فرهنگستان چه کار کرده و دکتر کیا چه دسته گلی به آب داده) هم می‌شود؟ اگر چنین فکر می‌کنید سخت در اشتباهید.

۲- آیا بدون دقت در متون قدیم، آن هم دقت کلمه به کلمه و جمله به جمله می‌توان دستور زبان تاریخی، و بدون دقت در نوشته‌های معاصرین می‌توان دستور زبان معاصر را نوشت؟ و آیا جناب عالی فکر می‌کنید این کار جز با فرهنگ بسامدی هم می‌شود؟

به این نکته هم توجه بفرمایید: مرحوم ملك الشعراء بهار سه جلد کتاب سبک‌شناسی نوشته است، تاریخ سیستان را هم تصحیح فرموده است. خوب، لااقل درباره تاریخ سیستان که یکی دو سال ذهن او را به خود مشغول داشته است باید درست قضاوت کرده باشد. اما با مقایسه با همین فرهنگ بسامدی ناقص خانم اسمیرانوا می‌بینید که اگر مرحوم بهار نوشته است استعمال «اندر» در تاریخ سیستان بر «در» غلبه دارد، فرهنگ بسامدی نشان می‌دهد که خیر چنین نیست و اگر مرحوم بهار می‌گوید صاحب تاریخ سیستان اغلب «او» را برای غیرذی‌روح استعمال می‌کند فرهنگ بسامدی نشان می‌دهد که حداکثر ۹ بار چنین بوده است که اغلب که نیست هیچ غالب هم نیست. پس برای نوشتن يك سبک‌شناسی درست و حسابی هم باید برای همه متون مهم و موردنظر فرهنگ بسامدی نوشته شود.

۳- کتابهای درسی ایران فعلاً از نظر زبانی روی چه معیاری نوشته می‌شود؟ آیا می‌دانید که کتاب فارسی اول دبیرستان از کتاب چهارم مشکلتر است؟ چرا؟ چون معیار صحیحی در تدوین کتب درسی ملاک عمل نبوده است. بنده چون علاقه‌ای به این کارها دارم، این دو کتاب را بررسی کردم و دیدم که اگر «کتاب چهارم» را ملاک صحیح قرار دهیم، یعنی از دانش‌آموز آخرین سال دبیرستان این اندازه لغت (غث و سمین) بخواهیم، کتاب اول باید مخصوص سال آخر دانشکده ادبیات باشد! می‌دانید همه این نارواییها برای چیست؟ به خاطر این است که متون فارسی، فرهنگ بسامدی ندارد. یا حداقل آن کسی که قطعه‌ای را انتخاب می‌کند حال و حوصله سنجش و تهیه فرهنگ برای همان قطعه را ندارد. اتفاقاً در همان مرکز کامپیوتری که بنده مدت‌ها کار می‌کردم کتب درسی تألیف می‌شد. این مرکز همه متون ارزنده قدیم و جدید انگلیسی را در دل

کامپیوترهای نه چندان عظیم خود جای داده بود و هر سال با صرف فقط دو سه ساعت می‌توانست تمام متون (قرائت انگلیسی) درسی را عوض کند. ما باید اول بدانیم از دانش‌آموزان خودمان توقع داریم چند لغت و چه لغتهایی را بدانند و بعد به کمک فرهنگهای بسامدی یا کامپیوتر متون درسی آنها را انتخاب کنیم (فکر نکنید که چون بنده از کامپیوتر و مرکز کامپیوتری حرف می‌زنم غرب زده هستم، خیر چنین نیست). بنده کاملاً اطلاع دارم که از کامپیوترهای موجود در ایران هیچ استفاده‌ای در زمینه‌های فرهنگی نمی‌شود و شاید از هر کامپیوتری در ایران به اندازه يك دهم حجم آن استفاده هم نشود (توجه بفرمایید که همه شمال انگلستان را يك کامپیوتر متوسط از هر لحاظ اداره می‌کند) اما اگر کامپیوتر هم نداشته باشیم می‌توانیم با تدابیر لازم و تعلیمات معین از دانشجویان دانشگاهی و حتی دانش‌آموزان مدارس استفاده کنیم و در عرض دو سه سال همه متون فارسی را دارای فرهنگ بسامدی کنیم و تکلیف لغتنامه و کتب درسی و دستور زبان فارسی را هم معین کنیم.

۴- یکی از مهمترین فوائد فرهنگهای بسامدی استفاده از آنهاست در تصحیح متون، به این ترتیب که مثلاً اگر شما بیست غزل را به طور مسلم بدانید که از حافظ است، با تهیه فرهنگ بسامدی آن بیست غزل می‌توانید زبان حافظ را و لغاتی را که مورد استعمال او بوده است مشخص کنید و غزلهای غیر مسلم او را با این معیار بسنجید و به طور علمی تصحیح کنید. چند سال پیش در پشت جلد کتابی در شهر «برایتون» انگلستان شعر کوتاهی پیدا شد که گمان می‌رفت از «میلتن» شاعر مشهور انگلیسی باشد، اما وقتی با فرهنگ بسامدی اشعار میلتن سنجیده شد معلوم شد که در این شعر کوتاه چهار واژه هست که در زبان میلتن نبوده و یکی از آن لغات هم از نظر زیباشناسی متعلق به دوران او نبود و پس از کنکاش و تحقیق معلوم شد که آن شعر اثر صاحب همان کتاب بوده است که می‌خواست به این وسیله ارزش کتاب دست نوشته خود را بالا ببرد و سعی کرده است از اشعار میلتن تقلید کند اما از معجزه فرهنگهای بسامدی غافل بوده است.

۵- اگر می‌بینید بعضی از ادبای ما با فرهنگ بسامدی مخالفند، فقط برای این است که در دکانشان تخته می‌شود (البته ادبا هم چند دسته هستند يك دسته، آنها که اصولاً حال و حوصله این کارها را

ندارند و چون خودشان این کاره نیستند چشم دیدن این کارها را هم ندارند؛ دسته دیگر که اصولاً از این مقولات چیزی نمی‌فهمند و این کارها را زائد یا مسخره می‌دانند؛ دسته سوم آنها که هم حال و حوصله دارند و هم با هوش و نکته سنج و پیش بین هستند ولی می‌دانند که این فرهنگهای بسامدی از نان خوردن می‌اندازدشان). به جهت این که اگر همه متون معتبر فارسی دارای فرهنگ شود و ترکیبات و اصطلاحات و لغات و مشکلات آن حل شود دیگر برای آنها چیزی نمی‌ماند و ضمناً می‌دانند که دوران ضبط صوت شدن و شعر از برکردن و این مقولات هم گذشته است.

***

برمی‌گردیم به مقاله جناب جعفری که اگرچه دیگر درباره فرهنگ بسامدی نیست اما نشان می‌دهد که حب و بغض جناب ایشان نسبت به اشخاص به کارهای علمی نیز تسری دارد. ایشان ضمن برشمردن نام منسوبان به رژیم سابق، نام دکتر خانلری را برده اند اما خود اذعان دارند که «از حق نباید گذشت که بنیاد فرهنگ ایران تاکنون بیش از ۳۰۰ جلد کتاب منتشر کرده است...». درحالی که کار مهم و قابل توجه دکتر خانلری دو کار است یکی کتاب تاریخ زبان فارسی او و دیگر کتاب فرهنگ تاریخی بنیاد فرهنگ (که متأسفانه هر دو نیمه کاره باقی مانده است) و این هر دو کار رابطه مستقیمی با فرهنگ بسامدی دارد و آنها که در این مقولات واردند می‌دانند من چه می‌گویم.

در جای دیگر جناب جعفری می‌فرمایند: «... و پژوهشگران اصرار داشتند که دکتر کیا اجازه دهد لغتنامه‌های قدیمی و معتبر مانند منتهی الارب یا صراح اللغة یا قاموس و امثال اینها به روش علمی جدید و یا بر مبنای زبانشناسی ویراسته و چاپ و منتشر شود...» بنده عرض می‌کنم، جناب آقای جعفری، آیا این کار، کار فرهنگستان بود؟ فرهنگستان زبان فارسی چه ارتباطی با این کارها دارد؟ دکتر کیا (هر که هست) خوب کرده که گوش به اینها نداده است (باز هم تذکر می‌دهم که دکتر کیا را تأیید نمی‌کنم زیرا نمی‌دانم کارهای او از چه قبیل بوده است و چگونه. اما این یکی را خوب کرده است) از طرف دیگر شما فکر می‌کنید کتابهایی که نام بریدید ارزش این کار را دارند؟ و آیا لازم است چنین کاری درباره آنها انجام شود؟ بردارید مقاله مرحوم پروین گنابادی را درباره منتهی الارب بخوانید تا بدانید چه کتابی است. این کتاب نه از نظر زبان عربی ارزش دارد و نه از جهت معانی فارسی آن. درباره کتاب صراح اللغة هم مگر چاپ ۱۳۰۴ تهران آن چه عیبی دارد که آن را دوباره چاپ کنیم و پول و وقت مردم را به هدر دهیم. قاموس هم که لغتنامه عربی به عربی است و ربطی به فرهنگستان زبان فارسی ندارد. می‌رسیم به آنجا که ایشان از لغتنامه دهخدا با تجلیل نام می‌برند و چون نظر لطفی به مرحوم دهخدا و مرحوم دکتر معین و

جناب دکتر شهیدی دارند از اثر آنها نیز تجلیل و تعریف می‌کنند. بنده از جناب جعفری می‌پرسم: لغتنامه به چه دردی می‌خورد؟ برای یافتن لغت و معانی آن؟ برای یافتن اعلام و ترجمه آنها؟ برای اطلاع از اوضاع تاریخی و جغرافیایی سرزمینهای مختلف؟ اگر می‌فرمایید در لغتنامه لغت و معانی و شواهد آن را می‌یابیم. اولاً تا فرهنگهای کم حجم دم دست هست کسی به لغتنامه مراجعه نمی‌کند. ثانیاً اگر مراجعه کرد مگر چیزی هم دستگیرش می‌شود؟ معانی لغت در لغتنامه برف انباری است از معانی بی‌ربطی که در کتب لغت دیگر آمده است. من در وقت نوشتن این مقاله برحسب اتفاق حرف «ت» از لغتنامه را باز کردم و این چند لغت و معانی آنها را برای جناب عالی یادداشت کردم. ببینید از آنها چیزی دستگیرتان می‌شود.

تبصر: دیدن بعضی ایشان مریض را (منتهی الارب)، (ناظم الاطباق) تباطو: درنگی شدن در رفتار (تاج المصادر بیهقی)، سپس ماندن... تبال: صاحب توابل و فروشنده آن (اقراب المواردا)، (قطر المحيط) تابل فروش (منتهی الارب)، (اندراج) (اگر کسی تابل را نداند چه کند؟ لابد بار دیگر کتاب را ورق بزند و تابل را پیدا کند؟! خوب، می‌رود به يك فرهنگ صحیح عربی مراجعه می‌کند و خودش را راحت می‌کند).

درباره اعلام هم، لغتنامه، چون هیأت تحریریه یکدستی نداشته است که از آغاز تا انجام را تحت نظر داشته باشند ناپسامانی زیادی در آن مشاهده می‌شود؛ مثلاً جناب عالی به عنوان «ال مظفر» نگاه کنید و آن را با چند خاندان جلو و عقب آن مقایسه کنید تا ببینید من چه می‌گویم. یا به «أهو» که ناحیه بزرگی است در راه خوزستان مراجعه کنید تا ملاحظه بفرمایید من چه می‌گویم.

درباره جمع کردن شواهد هم وقتی موضوع از اصل و پایه درست نباشد شواهد به چه درد می‌خورد؟ چند سال پیش مقاله‌ای خواندم (درماهنامه گوهر) درباره لفظ «افتادن» در لغتنامه که نشان داده بود که چه هرج و مرجی در توجیه معانی لغات و شواهد در لغتنامه حکمفرماست و اینها، جناب آقای جعفری، از همان نبودن فرهنگهای بسامدی سرچشمه می‌گیرد.

لابد خواهید گفت فرهنگ معین چطور بدون فرهنگهای بسامدی به وجود آمد؟ (چون از لحن کلامتان ارادت به مرحوم دکتر

حقارت محصول کار فرهنگستان زبان در زمینه تهیه واژه‌نامه‌های
بسامدی با امکانات فراوان آن دستگاه در گذشته تناسب ندارد.

* * *

مدیر محترم نشر دانش

در شماره چهارم از سال دوم مجله نشر دانش در بخش معرفی
کتابهای پزشکی آنجا که صورت کتابهای تألیفی اینجانب ذکر می‌شود:
نام یک کتاب از قلم افتاده است و چند اشتباه جزئی نیز به نظر می‌رسد
که تقاضا دارد اصلاح فرمایید.

۱- نام کتاب از قلم افتاده:

مختصر تاریخ علوم پزشکی تا ابتدای قرن معاصر (از انتشارات
دانشگاه آصفهان)

۲- آنچه باید اصلاح شود:

۴۱۵- نشانه‌شناسی دستگاه تنفس و گردش خون. ج ۱

۴۱۷- نشانه‌شناسی: الکتروکاردیوگرافی. ج ۳- همان کتاب شماره

۴۱۲ است.

با تشکر. دکتر ابوتراب نفیسی

معین نمایان است و من هم شاگرد آن مرحوم و از ارادتمندان او
بودم. مرحوم دکتر معین اغلب کتابهای معتبر را به شاگردانش می‌داد
که فیش برداری کنند (در حقیقت قسمت مقدماتی فرهنگ بسامدی
را تهیه می‌کرد) او با در هم آمیختن آنها این فرهنگ را به وجود آورد.
اما با همه اینها چون کار براساس علمی بنا نشده بود نقائص زیادی
در این فرهنگ هست که یادداشتهای من بیش از شصت صفحه از
همین نقائص است. برای مثال جناب عالی به معنی «عشیره» در
فرهنگ معین مراجعه فرمایید تا بفهمید من چه می‌گویم. (بد نیست
به عشایر هم سری بزنید).

یکی از مستشرقان روزی در انگلستان به من می‌گفت که با
خانواده‌ای ایرانی می‌خواستم به گردش بروم، آنها شب قبل به من
سفارش کردند که حتماً با خود «دم‌پایی» بیاورم، زیرا به محلی که
می‌روند با کفشهای معمولی نمی‌توان رفت. می‌گفت من
خجالت کشیدم از آنها بپرسم «دم‌پایی» چه نوع کفشی است، البته
فهمیدم که نوعی کفش است ولی استنباطم این بود که کفشی است
که به نوك انگلستان می‌کنند؛ با خود گفتم فرهنگ معین که در منزل
دارم، چاره کار مراجعه به آن است. اما فرهنگ معین هم نتوانست
کاری برایم انجام دهد و فردا با چند جفت کفش رفتم که اتفاقاً
هیچکدام دم‌پایی نبود!

بنده نه می‌خواهم از قدر و ارزش لغتنامه بگامم و نه می‌خواهم
فرهنگ معین را تخطئه کنم، بلکه می‌خواهم بگویم که جناب آقای
جعفری لطف و کم‌لطفی خود را نسبت به اشخاص، به کارهای علمی
آنها تسری داده‌اند و اگر در موضوعات علمی دقت در کار ملاحظه
باشد همه از خطا و زلل مصونند. ان شاء الله تعالی.

جمال حقیقت (۱۳۶۱/۷/۱۸)

نشر دانش: چاپ این نامه که از سوی یکی از خوانندگان برای ما
ارسال شده است به هیچ وجه به معنای موافقت با نظر نویسنده
نیست. بخصوص در داوریهایی که درباره لغتنامه مرحوم دهخدا و
فرهنگ فارسی مرحوم دکتر معین کرده‌اند خود را با ایشان هم‌رأی
نمی‌دانیم. ایشان که با این حرارت از نفس تهیه واژه‌نامه بسامدی
دفاع کرده‌اند، کاش در اظهارنظر درباره مرحوم دهخدا و مرحوم
معین نیز کمی به نفس فرهنگ‌نویسی و عظمت کاری که این دو
با امکانات ناچیز کرده‌اند توجه می‌کردند. - بخصوص که

تقاضا

در این نشریه آیات قرآنی و اسماء الهی برای مزید
استفاده خوانندگان محترم عیناً نقل و چاپ می‌شود.
علی‌هذا لازم است خوانندگان پس از استفاده از نشریه،
به نحوی آن را از دسترس خارج کنند که به این کلمات و
آیات بی‌احترامی نشود. همچنین از روزنامه فروشان و
مسئولان توزیع جراید خواهش داریم که در هنگام حمل
و نقل شماره‌های نشریه از ارتکاب اعمالی که موجب
بی‌احترامی به آیات قرآن و صورت اسماء الهی شود
جداً بپرهیزند.